

**Populationsmätning
genom
holkstudier**

Stefan Björklund och Stig Öhman

Foto: Sören Larsson

STUDIER AV HÄCKANDE FÅGLAR I HOLKAR ÄR EN
BRA METOD FÖR ATT ÖKA KUNSKAPEN KRING POPU-
LATIONSSVÄNGNINGARNA HOS FÅGELFAUNAN. HÄR
GES ETT FÖRSTA RESULTAT FRÅN DE VÄSTMAN-
LÄNSKA HOLKUNDERSÖKNINGARNA.

Anatörnitologin har oneklig genomgått en märkbar förändring under senare årtionden. Från konventionell fågelskådning och rapportering har intresset bland många ornitologer växlat över till (eller kanske snarare kompletterats med) metodiska inventeringar och projekt både på det lokala och landsomfattande planet. Faktum är att den ornitologiska forskningen som bedrivs på våra zoologiska institutioner i många fall står sig slätt utan den information som hundratals ideellt arbetande ornitologer försörjer den med.

Detta gäller i hög grad för sådana projekt vars syfte är att ge snar information om pågående miljöförändringar, där fågelarternas numerära svängningar tjänar som indikerande larmklocka.

Många är idag engagerade i någon form av populationsmätningar. Från punkt-taxeringsrutiner till häckfågelrutor. En relativt nyttillkommen variant är "holkprojektet" (1980-) som drivs och samordnas av Zoologiska institutionen i Lund (Sören Svensson & Jonny Karlsson).

Projektets syfte är att registrera och studera de beståndsförändringar som sker hos våra holkäckande arter och vilka omvärldsfaktorer som bidrar till att påverka hur många fåglar det finns.

Genom att kontrollera en grupp holkar under hela häcknings säsongen (helst en gång i veckan) får man ut en mängd information rörande t ex första äggläggningsdatum, kullstorlek och antalet flygga ungar. Häckningsframgången är av särskilt stor betydelse för att kunna utreda vilken inverkan t ex vädret eller den rådande beståndstätheten har.

Från Zool. instit. i Lund (se adressen nedan) erhåller man anvisningar och särskilda fältböcker (tidigare fanns blanketter) för besöksanteckningar och årsammanfattning. Efter säsongens slut sänder man in de ifyllda böckerna som sedan returneras och får behållas av inventeraren.

Första året (1980) anslöt sig nära 40 personer till projektet och 3920 holkar studerades. Året därpå tillkom ytterligare 10 personer och antalet holkar ökade till 5300.

Holkgrupper i Västmanland.

Sala fågelklubb har haft en holkgrupp om 300 småfågelholkar under bevakning sedan första året (1980). Holkarna är av två huvudtyper. Dela en ordinar fyrkantig brädholk med öppningsbart framstycke dels en fabriksstillverkad ebont-holk med gångat, löstagbart tak. Dessa sattes upp av kommunen för ett okänt antal år sedan, längs skogsvägnätet på Sala stads mark.

Från 1980 åtog sig SFK att sköta rensning och underhåll av holkarna, för vilket en ersättning på 2.50/holk och är utgår (detta nämnt som en fingervisning till andra lokala föreningar med skral ekonomi!). I och med att holkprojektet startade på försök detta år, beslöts att holkarna skulle följäs upp noggrannare, med regelbundna besök.

Även Ramnäs Naturklubb har sysslat med holkstudier från 1967. Från 1981 ingår en holkgrupp om 145 holkar i holkprojektet. Alla holkarna är av samma typ, brädholkar med öppningsbart framstycke. De är utplacerade i strandskogsområdet vid Unien och biotopen därför övervägande lövdominerad. Ansvarig för denna holkgrupp är Sören Larsson.

1983 startades ännu en holkgrupp i Ramnäs med 102 holkar. Alla holkar är av samma typ som vid Unien. Dessa holkar är utplacerade i gammal barrskog. Ansvarig för denna holkgrupp är Robert Lager och Robert Grip.

1983 kom ytterligare en holkgrupp från Västmanland med i projektet. Den är i trakterna kring Arboga och omfattar 100 holkar. Holkarna är av traditionell brädholktyp med öppningsbar front eller tak. Holkarna är placerade i lövdominerad skog. Den som arbetar med denna holkgrupp är Gustaf Eriksson.

För närvarande finns 647 småfågelholkar i Västmanland med i Svenska Holkfågelprojektet. I resultatredovisningen här kommer vi enbart att ta uppgifter från de två äldsta holkgrupperna, d v s 445 holkar.

Resultat.

Efter fem säsonger (1984 års sammanställningar ännu inte inlämnade) har ännu inte några sammanfattande resultat publicerats från riksprojektet (har dock utlovats i bl a Vf), men att döma av delresultaten i de kontaktblad som varje ansluten inventerare erhåller från Lund, har samstämmigheten hittills varit god mellan olika delar av landet.

De båda holkgrupperna (Sala och Rannäs) avspeglar sannolikt de populations-
svängningar som förekommit hos de talrikast representerade arterna - talgoxe
och svartvit flugsnappare - i åttio- och nittio-talet denna del av landskapet.

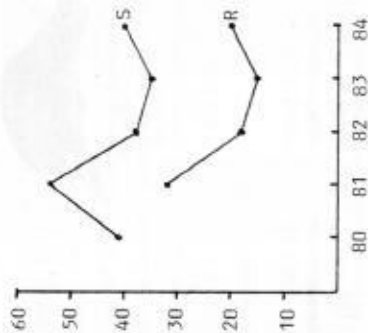
Då materialet endast omfattar två holkgrupper, väljer vi att kortfattat pre-
sentera de tre vanligaste holkarterna och spekulera lite i tänkbara orsaks-
samband till populationsvägningarna.

Svartmeesen är en holkhäckare som är mycket intressant att studera häcknings-
utfallet hos. Foto: Sören Nordström

Talgoxen.

Som framgår av figur 1 är frekvensen mycket likartad för de båda holkgrupperna.
Talgoxen visar tämligen jämstora antalsuppgifter för samtliga år, förutom 1981,
då en betydande ökning (ca 30 % jämfört med föregående år) av populationen
inträffade. Antalet talgoxar som kommer att häcka bestäms, anser man, av huvud-
sakligen två faktorer; näringstillgången under föregående vinter samt vinter-
klimatet.

Figur 1. Antal häckningar el häcknings-
försök (mer än 1 ägg lagt) av talgoxe
i Sala (S) och Rannäs (R) under tids-
perioden 1980-84. Antalet är baserat
per 100 holkpar.

En, eller ett par på varandra följande, milda vintrar med god födotillgång
innebär en högre överlevnad, och därmed ett större häckningsbestånd kommande
sommar.

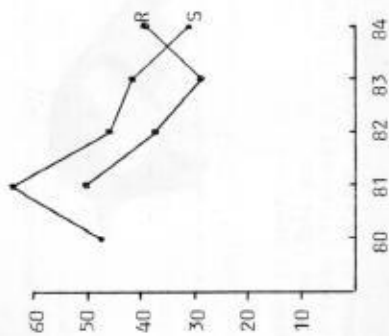
Det mycket goda året 1981 följdes redan året därpå av en "normal" säsong,
vilket tyder på att den högre tätheten så småningom medförde kärvare förhål-
landen för talgoxarna. De sannolikt betydligt knappare födoresurserna innebar
ett hårdare överlevnadsklimat med påföljd att konkurrensen ökade. Svagare
individer - främst ungfåglar och honor, som är något mindre än hanarna och
därför underlägsna i konkurrensen om födan - dukade under, eller rentav ut-
vandrade till andra trakter. Sådana förflyttningar av nordvenska talgoxar
har aldrig påvisats i t ex Falsterbo (där främst fåglar med östligt ursprung
passerar under vissa betingelser), men väl dock från Norge, vilket antyder
en västlig invasionsriktning för våra fåglar.

Talgoxbeståndet 1984 förefaller vara i nivå med 1980, varför man på goda
grunder kan förmoda att själva förutsättningen, nämligen antalet fåglar, för
närvarande finns i en omfattning som medger ett nytt toppår för arten 1985.
Som tidigare nämnts hänger emellertid mycket på hur den kommande vinter ge-
staltar sig.

Svartvita flugsnapparen.

Genom att denna art, i jämförelse med talgoxen, för en helt annorlunda över-
levnadsstrategi - renodlad långflyttare, specialiserad vad gäller föda (fritt
exponerade eller luftburna insekter) och födosöksteknik - påverkas och reg-
leras antalet fåglar av helt andra faktorer.

Arten är känd för att variera kraftigt i antal oregelbundet mellan åren.

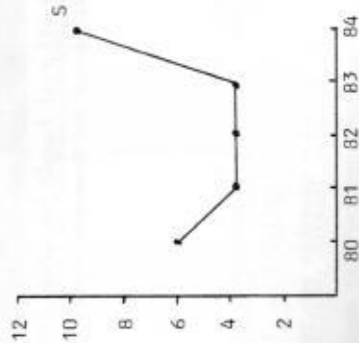
Figur 2. Antal häckningar el häckningsförsök (minst 1 ägg lagt) av svartvit flugsnappare i Sala (S) och Ramnäs (R) under tidsperioden 1980-84. Antalet är baserat per 100 holkar.

Variationen kan förmodligen hänföras till förhållanden på övervintringsplatserna, där fåglarna ingalunda lever i något överflöd.

Svartvita flugsnapparens uppvisar en tämligen markant minskning sedan toppen i populationen 1981. Bortsett från detta år, som möjligen var ett extremt lyckosamt år för arten, så framstår skillnaderna som ganska marginella. Nästkommande år får utvisa om den sjunkande trenden står sig.

Svartmesen.

Antalet häckande par är vanligen mycket lågt i holkgruppen i Sala och arten har bara häckat en gång i holkgruppen i Ramnäs, förmodligen mest beroende på att dessa holkar är placerade i lövskog. 1984 var det hittills bästa året med preliminärt 27 par, vilket med all säkerhet hänger samman med den goda näringstillgången under vintern 1983/84 (granens rika kottsättning).

Figur 3. Antal häckningar el häckningsförsök (minst 1 ägg lagt) av svartmes i Sala (S) under tidsperioden 1980-84. Antalet är baserat per 100 holkar.

Att denna lilla barrskogsmes ändå kan tyckas vara underrepresenterad i holkarna förklaras delvis av talgoxens närvaro (direkt konkurrensförhållande om bohållet, där den större talgoxen givetvis dominerar). Svartmesen har emellertid även betydligt mindre anspråk beträffande boplatsens läge, mått och utseende (vilket i och för sig är en specialisering som följd av konkurrensen). Den företrar ofta mindre hål, inte sällan på marken, mellan trädrötter, i låga stubbar eller mindre stenblock.

Som studieobjekt är svartmesen av särskilt stort intresse, i dess egenskap som flexibel stann-, stryk- och flyttfågel. Vissa höstar med dålig grankottsättning kan den företa regelrätta invasionsflyttningar, medan den andra året ses hemstra föda för övervintring.

Starta holkgrupper:

Vår förhoppning är att återkomma med mera resultat som erhållits genom de studier av holkhäckande fåglar som förekommer i Västmanland. Det finns många intressanta frågeställningar att belysa. För att erhålla ett bättre resultat vore det en förhoppning att flera holkgrupper startades. När ett resultat tas fram från de få holkgrupper som nu finns, kan en lokal företeelse få alldeles för stor betydelse (predation av specialiserade större häcksparter el småvesslor t ex).

Varje lokal förening med fågelintresse på programmet bör ha möjlighet att starta en holkgrupp. Nu stundat höst och vinter och dessa årstider passar ypperligt för några kvällars holkstillverkning i källaren. Efter uppsättningen kan man sedan se fram mot en spännande vår med inflyttande fåglar av skiftande art och med ökand häckningskapacitet, till glädje för holkinventerare och forskare.

Tag "puls" på fåglarna i din hemtrakt. Starta en holkgrupp!!

Holkprojektets adress: Holkprojektet, Ekologihuset, 223 62 LUND
telefon: 046/11 97 57 (Jonny Karlsson)

Stig Öhman, Jakobsbergsgatan 6 C 733 00 Sala
Stefan Björklund, Bergslagsvägen 48 730 71 Salbohed